

kodukäsitöö aladel, teeb põllutöölisel ja talupidajal kõrvalteenistuse saamise hoopis raskemaks. Kitsikus kasvab. Ainsaks pääseteeks jääb väljarändamine külast.

Aastasaja kahel viimasel kümnel sünnitab suuri raskusi Eesti külale veel põllutulunduslik kriis. Vilja- ja linahindade järsu languse tõttu hakkasid kallilt ostetud talukohad haamri alla minema. Rendikohtade pidajad olid sunnitud tihti oma asupaigast lahkuma. Maapidajad püüdsid võimalikult vähese inimestehulgaga läbi ajada, katsusid suuremal hulgal masinaid tarvitusele võtta. Suur hulk inimesi jäi külas ilma tööta, oli sunnitud uusi tegevusalasid leidma, rändas linna ja Venemaale.

Käsitöö ja tööndus. Samal ajal sündisid ka linnades muutused, mis soodustasid neisse rändamist. Käsitöö ja töönduse arenemise seisukohalt oli tähtis, et käsitöölised 1866. a. vabastati senisest tsunftide sõltumusest, mis oli saanud käsitöö arenemisele suureks tõkkeks. Samuti elustavalt mõjus siin raudteeühenduse loomine, millel olid samasugused positiivsed tagajärjed ka kaubanduse arenemisele. Prof. W. Stieda uurimuse järele, mis käsitleb Tartu töönduslikku seisukorda 1878. a., oli linnas mainitud aastal töönduse- ja käsitöö-ettevõtteid juba 505, nende hulgas „suur-ettevõtteid“ — s. o. niisuguseid, milles tööliste arv üle viie — 76. Vähe- mais ettevõtteis oli tegevuses 1035, suur-ettevõtteis — 1318 inimest. 505 ettevõtte- pidajast oli Tartus sündinud ainult 136, teised kõik sisse rännanud; neist 200 enne 1866. a. ja 1866.—1878. a. 169. Kui palju oli vanemate tööliste hulgas sisserännanud, selle kohta puuduvad andmed. 487 õpipoisist aga oli Tartus sün- dinud ainult 163, muu osa kõik sisse rännanud. — Kõigest sellest selgub, et 70-dail aastail etendab vabrikutööstuse ja käsitöö tõus Tartu kasvamise tegurina silmapaistvat osa. Kuidas tööndus ja käsitöö hilisemal ajajärgul arenes, selle kohta annab lähikaudse pildi elanikkude jagunemine kutsete järele neil aladel. Toome selle- kohase tabeli, mis 1878. a. kohta W. Stieda ja 1897. a. kohta B. Körber'i poolt kokku seatud. Stieda tabel käib mõlemast soost isikute, Körberi oma aga ainult meeste- rahvaste kohta. Ometi kõlbavad nad võrdlemiseks, sest et 1878. a. kohta käivas kokkuvõttes on naisterahvaste arv võrdlemisi väike — ainult 342.

Kutsete liigid	1878 üldarv	%	1897 üldarv	%	Protsendi juurdekasv (+), kahanemine (-)
1. Aia- ja põllutöö	30	1,1	339	6,1	+5,0
2. Kalastus	1	0,0	22	0,4	+0,4
3. Kivitöö	41	1,5	55	1,0	-0,5
4. Metallitöö	200	7,3	388	7,1	-0,3
5. Masinajuhtimine ja tööabinõude valmistamine	139	4,3	159	2,9	-1,4
6. Keemiatööstus	12	1,2	42	0,8	-0,4
7. Kütmine ja valgustus	13	0,5	10	0,2	-0,3
8. Kiutööstus	28	1,0	85	1,5	+0,5
9. Papi- ja nahatöö	100	3,6	136	2,4	-1,2
10. Puutöö	304	11,1	753	13,5	+2,4
11. Toidu- ja maitseainete valmistamine	452	16,4	685	12,3	-4,1
12. Rõivastus- ja puhastusäri	480	17,5	1383	24,7	+7,2
13. Ehitustöö	434	15,8	589	10,6	-5,2
14. Graafikatöö	115	4,2	155	2,8	-1,4
15. Vedu	119	4,3	657	11,8	+7,5
16. Võõrastemajade ja lõbustuskohtade pidamine	281	10,2	113	2,0	-8,2
Kokku	2749	—	5571	—	—